

Két könyvtári törvénytervezet, 1947–1950

A II. világháború utáni könyvtári „törvényekről”, pontosabban a könyvtárügy különféle kérdéseit szabályozó határozatokról, rendeletekről és törvényerejű rendeletekről (az oktatás számára készített jegyzetek mellett) több praktikus célú összeállítás¹, illetve számos hosszabb-rövidebb híradás vagy értékelő publikáció látott már napvilágot mind a jogszabályok megszületésének időszakában, mind pedig a későbbiekben². A könyvtárügy egészét átfogóan – nem csupán a könyvtári működés vagy a könyves világ egy-egy területét, az ország egészét lefedő könyvtári szolgáltatási rendszer egyes feladatait, aspektusát izoláltan – szabályozó dokumentumok történiáját bemutató írások, tanulmányok majd mindegyike az első, valóban hatályba is lépő rendelkezéssel, az 1952-ben elfogadott és könyvtárügy fejlesztéséről szóló 2.042–13/1952 (V. 14.) M. T. számú határozattal indítják az 1945 utáni fejlemények ismertetését. Jelen írás célja a II. világháború befejezésétől, a könyvtári rendszer újjászervezésének kezdetétől az 1952-es határozat megszületéséig vezető törvényalkotási folyamatnak, illetve a kodifikáció során kialakult, ám végül törvénybe nem iktatott különféle nézeteknek, az 1947-es, illetve 1950-es törvénytervezetekben körvonalazott könyvtári (rendszer-)modelleknek a vázlatos bemutatása. Szükségesnek látszik ez azért is, mert annak ellenére, hogy a XX. század második felében megszervezett könyvtári rendszer a korábbtól merőben eltérő társadalmi–eszméi–politikai környezet számára jött létre, mégis számos eleme tekintetében kontinuitás figyelhető meg a két világháború között kiépített szisztémával.

Mint köztudott, a központi szolgáltatások ellátására még 1923-ban Klebelsberg Kunó hozta létre az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központot; ezen intézmény helyettesítésére, funkciórendszerének átörökítésére és betöltésére 1945-ben szerveződött meg a 11.170/1945. (XII. 8.) M. E. számú rendelet értelmében az Országos Könyvtári Központ, „a könyvtárügy egységes irányítására” pedig elrendeltetett a Könyvtárak Országos Tanácsának életre hívása, ám erre végül nem került sor³. Az 1947. március 23-án megjelent, de még 1947. január 17-én kelt 3.730/1947. számú, a magyar könyvtárügy egyes kérdéseinek rendezéséről szóló M. E. rendelet⁴ megerősítette az OKK-t, de mellette létrehozta az Országos Könyvtárügyi Tanácsot is. Az új grémium a vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelete alá tartozott, feladataként a jogszabály a könyvtári vonatkozású ügyekben való véleménynyilvánítást, tanácsadást és javaslattételt nevezte meg. A Tanács tagjai az Országos Széchényi Könyvtár, a budapesti, szegedi, debreceni és a pécsi egyetemi könyvtárak, az MTA Könyvtára, a Magyar Nemzetgyűlés Könyvtára, a Székesfővárosi Nyilvános Könyvtár, a Központi Statisztikai Hivatal, a Műegyetem, a Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet tékái, valamint az Országos Könyvtári Központ vezetői lettek. A vidéki könyvtárak képviselőit három-három évre a rendelet 3. §-ában előre meg-

határozott (részben egyházi) bibliotékák igazgatói jelöltettek ki; a könyvtári tisztviselők közül pedig a kultusz-, a külügy- és a földművelésügyi miniszter delegált egy-egy szakembert. Ezzel egyidejűleg a Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzatába tartozó Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége mellett az 1945. december 8. óta Országos Könyvtári Központ néven működő OKBK megszűnt, ügkörét, felszerelését és személyzetét az újraszabályozott Országos Könyvtári Központ vette át.

Még ugyanebben az esztendőben, 1947-ben készült el a hazai könyvtári rendszer egészének működését szabályozni hivatott első könyvtári törvény tervezete, amelyet a Közoktatásügyi Minisztérium könyvtári osztálya dolgozott ki. E dokumentumról – igaz, csak jóval később, az 1956-os tvr. revíziójának kapcsán – Sebestyén Géza, a koncepció egyik megfogalmazója tudósított a *Könyvtártudományi tanulmányok* 1968-as kötetében: egyrészt bemutatta az elképzelés alapelveit, másrészt közzétette a széles szakmai közösség számára ismeretlen tervezet teljes szövegét⁵. A törvénytervezetben meghatározott könyvtári rendszer – legalábbis a megfogalmazások szintjén – három fontos alapelven nyugszik, nevezetesen a könyvtári szolgáltatásokhoz való földrajzi, foglalkozási és vagyoni viszonyoktól független állampolgári jogon; a hálózati elven és a könyvtárügy egységességén, vagyis a közművelődési és tudományos könyvtárak közös szervezetbe foglalásán⁶. Mindazonáltal Sebestyén Géza értékeléséből is kitűnik, hogy a könyvtári rendszer különféle szegmensei – a közművelődési és a tudományos bibliotékák – nem azonos mértékben és azonos területeken szorulnak sürgősen fejlesztésre. A közművelődési hálózat kifejlesztése, illetve az egyre határozottabb politikai nyomásnak megfelelő átszervezése sokkal fontosabb feladatnak tűnt, mint a tudományos könyvtárak valódi együttműködéseken alapuló rendszerének kiépítése.

A könyvtárügy egységes irányításának folyamatos hangoztatása mellett ezt a tendenciát már az 1956-ban kiadott kézikönyv is elismerte, amikor kimondta, hogy „a fellendülés elsőnek a közművelődési könyvtárak területén jelentkezett, főleg a falusi és szakszervezeti könyvtárak létesítésével”⁷. A tervezet a kooperáció fontosságát, az egyes intézmények egymásra utalt voltát kiemelte ugyan és kihatott volna a tudományos (nagy)könyvtárakra, de csak a felügyeleten keresztül. Ez a hangsúlyeltolódás a települési könyvesházak javára, már a dokumentum paragrafusainak arányából is egyértelműen kiviláglik: a preambulum jellegű első két pont (a könyvtár szerepe a művelődésben és az egyenlő hozzáférés a könyvtárakban felhalmozott kulturális kincsekhez) után a 3–11. pont a falusi, a 12–17. pedig a városi könyvtárakról rendelkezik. A III. fejezet, a 18–22. paragrafus a „könyvtári bizottságok tanácsa” címet viseli, a következő rész (23–27. pont) a felügyeletről és a „központi ügyek lebonyolításá”-ról szól. Ezt követik a könyvtárosok szakképzettségével foglalkozó pontok (28–29.), majd a VI. fejezetben (30. pont) a hatálybalépéssel kapcsolatos előírások.

A szakkönyvtárak ügyét, pontosabban felügyeletét mindösszesen csak három pont (19–21.) érinti. A 19. pont rendeli el a könyvtári kerületek megszervezését: „A tankerületek területi kiterjedésének megfelelően a körzeti, városi könyvtárakat, továbbá a területen fekvő egyéb típusú nyilvános közkönyvtárakat könyvtári kerületekké kell összefoglalni. Minden könyvtári kerületben kerületi könyvtári tanácsot kell alakítani. ... [Feladatuk], hogy a kerületben működő különféle típusú könyvtárak (körzeti, városi könyvtárak, tudományos és szakkönyvtárak, egyházi

könyvtárak, különleges rendeltetésű könyvtárak, mint kórházi, katonai, stb. könyvtárak) között minél teljesebb együttműködést [hozzanak] létre.” Itt csupán a különféle könyvtártípusok felsorolásában kapott helyet a tudományos információszolgáltatás már akkoriban is viszonylag differenciált könyvtári intézményrendszere. A tervezet 20. §-a rendelkezett „az ország könyvtári ügyeinek egységes elvi irányítására [a] Könyvtárak Országos Tanács”-ának megszervezéséről, amelynek célja többek között a könyvtárak közötti együttműködés koordinálása, a könyvtárosképzés, a közkönyvtárrá nyilvánítás szervezése, javaslattétel a könyvtárvezetők kinevezésében; majd kimondta, hogy „A Tanács a vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelete alatt áll. ... [és] két osztály keretben végzi munkáját. Az egyik osztály a tudományos és szakkönyvtárak, a másik osztály a közművelődési könyvtárak (népkönyvtárak) ügyeiben illetékes.” A törvénytervezet a tudományos és szakkönyvtári osztály tagjaiként az OSZK, a budapesti Egyetemi Könyvtár és az OKK vezetőit, valamint a könyvtárak országos főfelügyelőjét, illetve hat választott könyvtári szakembert és a tudomány (MTA, egyetemi tanárok) hat képviselőjét nevezi meg.

Az 1947-es törvénytervezetben felvázolt elképzelés nem valósult meg. A 4.329/1949. (XI. 26.) M. T. sz. rendelet alapján és az aktuális – részben politikai – indításoknak megfelelően azonban létrejött az Országos Könyvtári Központ Népkönyvtári Alosztályának önállósulásával a Népkönyvtári Központ⁸, így a könyvtáriügy egységes irányítását célzó koncepció immáron nem csupán „de facto”, hanem valójában, de kimondatlanul „de jure” is megdőlt.

A Népkönyvtári Központ önállóvá válása az OKK pozíciójának gyengülését, illetve a könyvtári rendszeren belüli erőteljes hangsúlyeltolódást jelzi, így hamarosan a tudományos könyvtárak is külön koordináló grémium szervezésébe kezdtek. 1949. december 8-ai keltezéssel készült el a Tudományos Könyvtárak Országos Központjának (TUKOK) szabályzat-tervezete⁹. Ezen intézmény életre hívása pedig egy újabb, kizárólag a tudományos könyvtárak, valamint a tudományos, illetve történeti értékű könyvtári (kézirat- és nyomtatvány-) állományok ügyét rendező jogszabály előkészítésének egyik lépése volt, és válasz arra a kialakult helyzetre, hogy a szakkönyvtáriügy a közművelődési könyvtári rendszerhez képest nagy lemaradásban volt. Dienes László 1950-ben közzétett és sokat hivatkozott programadó cikkében, a szóhasználatában, szenvedélyes-mozgalmi stílusában az ekkor már az élet minden területére kiterjedő politikai irányvonalnak teljes mértékig megfelelő, de alapvető szakmai igazságokat kimondó írásában (*Állítsuk könyvtárainkat a szocializmus szolgálatába!*) hívja fel a szakma figyelmét erre a feszültségre. „Az Országos Könyvtári Központ [végül ez az intézmény létesült a jelen írásban fentebb már említett testület, a Könyvtárak Országos Tanácsa helyett (PRG)] működését szabályozó rendeletek nem biztosítják számára azokat a jogokat, amelyek lehetővé tenné[ne]k egy komoly könyvtárszervezési munkát”¹⁰, például a szakkönyvtárak összehangolt gyarapítása, a könyvtárak „profilfrozása”, vagy a könyvtári munka egységessé tétele és a központi szolgáltatások, hangsúlyosan a központi feldolgozás területén. Véleménye szerint a tudományos könyvtárak munkájának koordinálatlansága „a könyvtárak könyvbeszerzési politikája (jobban mondva politikátlansága) nemcsak aláássa a könyvanyag használhatóságát, hanem egyben a pénzügyi eszközök igen nagy felesleges pazarlásával jár”¹¹.

A tudományos könyvtári rendszerszerzés egyik legfontosabb területéről, a Dienes-cikkben is hiányolt gyarapítási együttműködésekről, a „profilírozás”-ról részleteiben, vagyis az egyes tékák gyűjtőkörének pontos körülhatárolásáról azonban csak jóval később, 1958-ban született jogszabály¹². Mindazonáltal a könyvtárak gyűjtőkörének elhatárolása sokkal korábbra, az első könyvtári törvényerejű rendelet előtti időszakra nyúlik vissza: az 1948. évi XXXVIII. törvénycikk intézkedett a Magyar Tudományos Tanács felállításáról, amelynek célja a tudományos élet tervszerű irányítása, illetve a gyakorlati élettel való kapcsolatának erősítése volt¹³. (A grémium megszűnéséről a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1949. évi XXVII. törvénycikk 5 §. 1. pontja rendelkezett, feladatait az MTA vette át¹⁴.) A Tanács mellett működő könyvtártudományi szakbizottság 1949. július 27-ei ülésén foglalkozott már a tudományos könyvtárak gyűjtőkörének elhatárolásával: elsőként a nyelv-, természet-, orvos- és agrártudomány, valamint a technológia, irodalomtörténet, történelem és a földrajz területén tervezték a felosztás elvégzését olyan módon, hogy minden szakterület képviselőiből – lehetőleg könyvtáros – szakember delegálásával megalakított grémium tegyen javaslatot. Az első érdemi tárgyalás 1949. október 14-én zajlott le. E korai kezdeményezések egyrészt a tudományok összességének átfedés- és résmentes felosztását kívánták megvalósítani, másrészt pedig felvetődött, hogy szükséges lenne az egyes könyvtárakba korábban bekerült, de feladatrendszerükhöz szervesen nem kapcsolódó, és tovább nem is fejlesztett idegen állománytestek áthelyezése¹⁵. Az 1.600–15/1950. (X. 14.) V. K. M. VII/4. szám alatt jelent meg *Az elkallódás veszélyének kitett muzeális, könyvtári és levéltári anyagok védelméről szóló rendelet*¹⁶, amely az 1950:34. törvényerejű rendelet alapján „közcéllra lefoglalt” szerzetesi rendházakban, egyesületi vagy disszidálás miatt zár alá vett magánvagyonban lévő könyvek felhasználásáról is szólt. Ehhez kapcsolódott később a könyvtárak tervszerű fejlesztéséről szóló 98/4/1951. N. T. rendelet is, amely kimondta, hogy a különféle módokon állami tulajdonba került „könyvtári anyag felosztásánál az Országos Könyvtári Központ gondoskodik az országos jellegű tudományos könyvtárak fejlesztési igényeinek kielégítéséről”¹⁷. A későbbiekben az 1949-ben létrehozott Népkönyvtári Központ feladatává vált a 2042–13/1952. M. T. számú, a könyvtárügy fejlesztéséről szóló határozat 4. pontjában foglaltak szerint „a különböző megszűnt könyvtárak könyvanyagának összegyűjtésre és rendezése, a megfelelő könyveknek a tudományos és nyilvános könyvtárakba való eljuttatása és az egyes könyvtárakban feleslegessé vált könyveknek más könyvtárakba való átirányítása, továbbá az újonnan szervezendő könyvtárak részére a régebben és újonnan megjelent könyvekből tartalék könyvanyag létesítése”¹⁸. Erre a feladatra a Könyvtárügyi Tanács megszervezte a Könyvanyag Bizottságot az Országos Széchényi Könyvtár, az Akadémiai Könyvtár, a budapesti és a debreceni egyetemi könyvtárak, a FSZEK és a Népkönyvtári Központ vezetőiből; a grémium célja pedig – többek között – éppen a könyvanyag elosztásához kapcsolódóan az egyes könyvtárak gyűjtőkörére vonatkozó javaslatétel volt.¹⁹

Tehát ahogyan a fentiekből is látható, az 1947-es törvénytervezet még csupán érintőlegesen foglalkozott a tudományos könyvtárak ügyével; a munkájukkal kapcsolatos némely kérdések rendezésére és bizonyos feladatok ellátására voltak ugyan kijelölt testületek, tanácsok, de ezek egyike sem volt átfogóan felelős az érintett terület rendszerré szervezéséért, fejlesztéséért. Ennek kiküszöbölésére kívánták a szakma képviselői 1950-ben elfogadni, elfogadtatni „A Magyar Népköztársaság

Elnöki Tanácsának 1950. évi ... számú törvényerejű rendelete a tudományos könyvtárakról” elnevezésű tervezet²⁰, amely megszilárdította volna a könyvtári rendszer kettéválasztását nép-, illetve tudományos könyvtárakra. A tervezet – ahogyan később látható lesz – nem csupán a különféle tudományterületek szakirodalmát gyűjtő könyvtárakról, hanem a – mai terminológiával élve – nemzeti kulturális örökség írásos emlékeinek könyvtári állományban lévő monumentumairól is rendelkezik. A Könyvtárügyi Szemlében Takács József a könyvtári jogalkotás elméletét, történetét és feladatait áttekintő többrészes tanulmányában kimondta, hogy *„a könyvtárak tekintetében a jogi rendezés középpontjában annak kell állania, hogy a tudományos jelentőségű, vagy történeti értékű könyv-, nyomtatvány- és kéziratanyagot a tudományos kutatás és a közművelődés érdekében fokozott védelemben részesítsük és azokat az egész nép számára hozzáférhetővé tegyük”*²¹. Ennek előfeltételeként a muzeális értékű könyvanyag számbavétele még 1949-ben megtörtént: A múzeumokról és műemlékekről szóló 1949. évi 13. sz. törvényerejű rendelet hatálybalépésével kapcsolatban felmerülő egyes kérdések szabályozása tárgyában hozott 1620–34/1949. (XI. 16.) V. K. M. sz. rendelet alapján a történeti értékű muzeális könyv- és kéziratanyagot 1949. december 15-éig be kellett jelenteni a Könyvtárügyi Országos Főfelügyelőséghez, illetve ezen dátum után a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjához.²²

A tudományos könyvtárakról szóló 1950-es tervezet általános rendelkezései (I. fejezet, 1–3. §.) értelmében *„a tudományos jelentőségű vagy történeti értékű könyv-, nyomtatvány- és kéziratanyagot ... fokozott védelemben kell részesíteni, azokat az egész nép számára hozzáférhetővé kell tenni és az ilyen anyagot egybefoglaló tudományos könyvtárakat egységesen és a szocializmus építésének megfelelően kell fejleszteni”*.

A törvényerejű rendelet hatálya alá tartoznak a közületi tudományos könyvtárak (II. fejezet, 4–10. §), a nemzeti érdekű tudományos magánkönyvtárak (III. fejezet, 11–14. §) és a tudományos és történeti értékű könyv- (nyomtatvány-) és kéziratpéldányok (IV. fejezet, 15–18. §). A dokumentum eredendően tudományos könyvtárnak minősíti a nemzeti könyvtár mellett a Magyar Országgyűlés Könyvtárát, az Akadémia, a Budapesti Tudományegyetem és a Műegyetem bibliotékáját, illetve a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárát, de ebbe a körbe sorolja a *„megye, járás, város vagy község tulajdonában lévő és más intézménytől (hatóságtól, hivataltól, intézettől, stb.) szervezetileg elkülönített és önállóan működő tudományos jellegű könyvtárakat”*.

Közületi könyvtáron érti *„mindazokat a tudományos jellegű könyvgyűjteményeket, amelyek valamely közhatalóság, közhivatal, közintézet, közintézmény vagy közületi vállalat tulajdonában vannak, illetve annak közvetlen céljaira, mindennapos használatban szükséges kézikönyvár méreteit és kereteit meghaladja és ehhez képest az ország egész tudományos élete szempontjából nagyobb jelentőséggel bír.”* Közületnek tekintti *„az államot, megyét, várost és községet, közületi vállalatnak pedig azt a vállalatot (üzemet) stb., amelyben az állam, megye, járás, vagy község tulajdoni érdekeltisége teljes és kizárólagos, vagy ... eléri, vagy meghaladja az 50%-ot”*.

A jogszabálytervezet III. fejezete szabályozza a nemzeti érdekű tudományos magánkönyvtárak ügyét, tehát a természetes vagy jogi személyek tulajdonában lévő, de a tudományosság számára jelentőséggel bíró gyűjtemények tulajdonosainak jo-

gait és kötelezettségeit, az állomány használatának feltételeit. A következő rész pedig a nemzeti érdekű tudományos és történeti értékű könyv (nyomtatvány) és kéziratpéldányokkal, az ún. védett művekkel, azok kezelésével, tulajdonosaival és birtoklásával kapcsolatos rendelkezéseket tartalmazza. A büntető rendelkezések az érintett könyv(tári) anyag védelmében megfogalmazott rendelkezések megsértőit, a kötelezettségeket nem teljesítőket különféle súlyosságú retorziókkal – pénzbüntetéssel, de akár elzárással vagy három évig terjedő fogházzal – is sújtják.

A Dienes László által is crötlennek minősített Országos Könyvtári Központ helyett, illetve mellett a Népkönyvtári Központ „társintézményeként” rendeli el a tervezet a már alakuló, szervezés alatt álló új testület, a Tudományos Könyvtárak Országos Központja megalapítását a vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelete és irányítása alatt. Így a népkönyvtárak a Népművelési Minisztérium felelősségi körébe, a tudományos tékák pedig a TUKOK-on keresztül a vallás- és közoktatásügyi miniszter fennhatósága alá tartoznak.

A TUKOK céljának – a 19. paragrafus szabályozza ezt – alapvetően ugyanazokat a funkciókat írja elő, mint amelyek a népkönyvtárak viszonylatában az illetékes intézményre hárulnak. A Központ feladatköre tehát a tudományos könyvtárak felügyeletéből, működésük irányításából, koordinálásából, valamint a tudományos értékű könyvanyag nyilvántartásából, a tudományos könyvtárakra vonatkozó adatok gyűjtéséből és nyilvántartásából tevődik össze. De a grémium szerepet kap a könyvtári vonatkozású jogszabályok kidolgozásában és a magyar könyvtárak, könyvtárügy külföldi képviselőiben (többek között a külföldi beszerzések, cserekapcsolatok, ezen felül a kül- és belföldi könyvtárközi kölcsönzés lebonyolításában), illetve a külhoni könyvtárakra, azok magyar vonatkozású anyagára vonatkozó adatok gyűjtésében. Azokban a kérdésekben pedig, amelyek tudományos és népkönyvtárat együttesen érintenek, az 1950-es elképzelés szerint „*a Központ javaslata alapján a Magyar Tudományos Akadémia [mint tudományos irányító] állásfoglalásának figyelembevételével az érdekelt szakminiszterek a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben járnak el*”. Ez azt jelenti, hogy a könyvtárügy kettéválasztása a gyakorlatban nem lett volna olyan éles, mint amilyen az 1952-ben elfogadott határozat után valóban vált. A Könyvtárügyi Szemle hasábjain Takács József ismertette a – reményei szerint hamarosan megjelenő – dokumentumot; és kifejtette, hogy „*a főfelügyelet és központi irányítás, valamint működési tekintetben is kétfelé választódik könyvtári szervezetünk*”, de bizonyos központi feladatok a jövőben is az Országos Könyvtári Központra hárulnak²³. Így a hazai könyvtári világ két szegmensének irányításában az MTA és az OKK is összehangoló feladatot kapott volna, teret engedve a különféle célú, eszközrendszerű, módszerű könyvtári szolgáltatások sajátos szempontjainak figyelembe vételére.

Mindazonáltal a könyvtárügy egységes vagy nem egységes irányításának kérdése a törvénykezésben továbbra is megmaradt. A könyvtári rendszer integritása – jobban mondva az egység hangoztatása – az 1950-es évek első felében olyanannyira fontos volt, hogy e kérdésben eltérő véleménye miatt az I. Országos Könyvtáros Konferencián nyilvánosan kipellengérezték az egyébként nagyon is elismert és tekintélyes, politikailag úgyszintén feltétlenül megbízható személyiségének számító Dienes Lászlót²⁴. A könyvtárügy fejlesztéséről szóló 2.042–13/1952. (V. 14.) M. T. sz. határozat preambuluma szerint az új koncepció lényege az, hogy egyetlen egységes egészként kell kezelni a tudományos és közkönyvtári

ellátást, „*meg kell teremteni az állami könyvtárak egységes irányítását és felügyeletét, az állami könyvtárak egységes rendszerét, amely biztosítja a tudományos könyvtárak tapasztalatát és segítségét a városi, községi, szakszervezeti és szövetkezeti könyvtárak számára*”²⁵. Vagyis ahogyan Zalai Zoltán meghatározta: az egység tulajdonképpen nem a két alapvető könyvtárfajta rendszerre szervezését takarja, a tudományos könyvtári ellátás intézményeinek elsődleges feladata a népkönyvtárak támogatása: „*a tudományos könyvtárak a maguk kétségtelenül fontos vonatkozásban nagyobb felkészültségével ne ereszkedjenek le, hanem ... idősebb testvér módjára legyenek segítségére a többi könyvtárnak és könyvtári szervnek, de tanuljanak is tőlük*”²⁶.

Az alapvető különbség tehát a könyvtárak fontosságának művelődéspolitikai megítéléséből adódik: az 1950-es kezdeményezés kiemelte volna a tudományos könyvtári ellátást az „egészből”, az 1952-es jogszabály pedig – a könyvtárügy egységének hangsúlyozása mellett – tulajdonképpen negligálta a tudományos és szakkönyvtárak kérdését, illetve csak annyiban említi a könyvtári világ e szegmensét, amennyiben a kulturális és ideológiai nevelőmunkában oroszlánrészt vállaló tömegkönyvtárak számára segítséget nyújtanak. Másik fontos eltérés az 1950-es és az 1952-es dokumentum között, hogy az utóbbiban már csupán az állami kézben lévő könyvtárakról van szó, egyrészt azért, mert számos közületi vagy magánkönyvtár állománya úgyszintén állami tulajdonúvá vált, másrészt pedig azért, mert a nem állami (pl. egyházi) könyvtáraktól módszertani segítség sem lett volna elfogadható.

Tagadhatatlan, hogy e korai törvénytervezetek csírájukban már magukban foglaltak olyan elgondolásokat, amelyek a későbbi fejlődést meghatározták: az úgynevezett „hálózati elv” első változatban, ősfarmájában 1947-ben fogalmazódott meg, a tudományos könyvtárak tipizálása pedig először az 1950-es dokumentumba került bele. Az ezeket követő könyvtári jogszabályok tehát integrálták e tervezetekből azokat az elemeket, amelyek az aktuális – és egyre erőteljesebben ható – politikai szempontoknak megfeleltek. Mindkét korai koncepció a maga kétségtelenül helyes meglátásaival önmagában egyoldalú lett volna – ez minden pozitívumának elismerése mellett éppígy igaz az 1952-es határozatra is – és elég sok időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy – ebből a szempontból – valóban kiegyensúlyozott könyvtári rendszer jöjjön létre Magyarországon.

JEGYZETEK

- 1 Takács József: Könyvtárügyi jogszabályok gyűjteménye. [Bp.] : OKK, 1951.; Hatályos könyvtárügyi szabályok gyűjteménye / összeáll. az Országos Széchényi Könyvtár jogi munkaközössége. Budapest : OSZK, 1954.; Balázs Sándor – Podonyi András – Takács József (összeáll.): A könyvtári szolgálat jogi szabályozása. Budapest : OKT, 1958.
- 2 A különféle könyvtári jogszabályok kodifikálása vagy megjelenése kapcsán íródott bő korabeli szakirodalom felsorolásától terjedelmi keretek miatt eltekintek, az 1945 utáni magyar könyvtári jog egyedüli jelentős retrospektív feldolgozása: Sipos Anna Magdolna: Törvényről törvényre. = Könyvtári Figyelő, 1999. 735–773. p., a könyvtárügyi jogalkotásról elméleti kitekintést is nyújt: Haraszi Pálné: A könyvtári szolgálat jogi szabályozása. In: Könyvtárosok kézikönyve / szerk. Horváth Tibor, Papp István. 4. kötet. Bp. : Osiris, 2002. 87–121. p.

- 3 Takács József: Könyvtárügyi jogszabályok gyűjteménye. [Bp.] : OKK, 1951. 7., 111. p.
- 4 Vö. uo. 113–117. p.
- 5 Sebestyén Géza: Az 1947. évi könyvtári törvénytervezet. In: Könyvtártudományi tanulmányok. 1968. Bp. : NPI, 1968. 581–606 p.
- 6 Vö. uo. 587. p.
- 7 Sallai István–Sebestyén Géza: Könyvtárügyünk fejlődése a felszabadulás után. In: A könyvtáros kézikönyve. Bp. : Művelt Nép, 1956. 551. p.
- 8 Takács József: Könyvtárügyi jogszabályok gyűjteménye. [Bp.] : OKK, 1951. 41. p.
- 9 A TUKOK öt éves terve : Tervezet. Budapest, 1950. VII. 6. p. 3. Magyar Országos Levéltár, Fond XIX-I–20. Az OKK szervezetére és ügyvitelére vonatkozó iratok. Vö. még Wix Györgyné: A szerzetesi könyvtárak sorsa Magyarországon, 1950–1952. Bp. : OSZK, 1997. p. 15., illetve A Tudományos Könyvtárak Országos Központjának szervezeti felépítése és személyzeti igényei. MOL, Fond XIX-I–20.
- 10 Dienes László: Állítsuk tudományos könyvtárainkat a szocializmus szolgálatába! In: Dienes László : (1889–1953). Bp. : FSZEK, 1964. 174. p. Az írás eredeti közzlése: Könyvtárügyi Szemle, 1. évf. 4. sz. 2–6. p.
- 11 Uo. 175. p.
- 12 A művelődéstügyi miniszter 164/1958. /M. K. 15./ M. M. sz. utasítása az általános tudományos és tudományos szakkönyvtárakról. In: Balázs Sándor–Podonyi András–Takács József (összeáll.): A könyvtári szolgálat jogi szabályozása. Bp. : OKT, 1958. 92–96. p.
- 13 1948:XXXVIII. tc. A Magyar Tudományos Tanács létesítése tárgyában. Idézi Takács József: Könyvtárügyi jogszabályok gyűjteménye. [Bp.] : OKK, 1951. 24. p.
- 14 Uo. 127. p.
- 15 Vö. Feljegyzés a tudományos könyvtárak (szakkönyvtárak) gyűjtőkörének elhatárolásáról. Bp., 1949. X. 13. ELTE Levéltára, Fond 19/f. Gyűjtőkör. 1949–1973., illetve Javaslat a könyvtárak profilírozási tervére : [A Könyvalap Bizottság 1954 IX. 17-ei ülésének előkészítő anyaga]. ELTE Levéltára, Fond 19/b. Könyvtári Bizottságok iratai. 1953–1956.
- 16 Vö. Takács József: Könyvtárügyi jogszabályok gyűjteménye. [Bp.] : OKK, 1951. 11., 171–173. p.
- 17 Uo. 186–187. p. Később ezt a feladatot az Országos Széchényi Könyvtár Főlépítvány Központja vette át.
- 18 2.042–13/1952 (V. 14.) M. T. sz. határozat a könyvtárügy fejlesztéséről. 4. pont. = Népművelési Közlöny, 1952. május 14. 58. p.
- 19 Jegyzőkönyv a Könyvalap Bizottság 1953. X. 26-i üléséről. EL, Fond 19/b. Könyvtári Bizottságok iratai. 1953–1956.
- 20 A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1950. évi ... törvényerejű rendelete a tudományos könyvtárakról. Bp., 1950. I. 14. ELTE Levéltára, Fond 19/a. Iktatott iratok. 1950.
- 21 Takács József: A könyvtári jogalkotás. 1. rész, A könyvtári jog története és fejlődési perspektívái. = Könyvtárügyi Szemle, 1950. 4. sz. 36. p.
- 22 Vö. Takács József: Könyvtárügyi jogszabályok gyűjteménye. [Bp.] : OKK, 1951. 151–152. p.
- 23 Takács József: A könyvtári jogalkotás. 3. rész, Könyvtárügyünk a jogszabályok tükrében. = Könyvtárügyi Szemle, 1950. 5. sz. 48–49. p.
- 24 Vö. Hozzászólások. Zolnai Vilmos. = Könyvbarát, 1952. 12. sz. 15. p.
- 25 2.042–13/1952 (V. 14.) M. T. sz. határozat a könyvtárügy fejlesztéséről. = Népművelési Közlöny, 1952. május 14. 58–59. p.
- 26 Zalai Zoltán: Az egységes magyar könyvtárügy felé. = Könyvtárügyi Szemle, 1951. 2. sz. 5–6. p.